

klassiske eller tidligt-borgerlige legitimation af privatejendommen; således er argumentationen hos Quesnay, Adam Smith og Hegel variationer over Lockes naturretlige tankegang.¹²

To forhold må fremhæves:

1) At privatejendommen legitimeres ud fra arbejdet betyder, at den får sin 'værdi' herfra, hvorfor en eller anden form for *arbejdsverdi* må være indbegrebet. Lockes version gik ud på at det i altovervejende grad var arbejdet (forstået som naturligt eller konkret arbejde), der skabte 'værdierne' (forstået som brugsværdierne). Umiddelbart synes tesen om, at 'værdien' kun - eller overvejende - skabes af 'arbejdet' (hvordan de to begreber så end defineres), éntydigt at reflektere arbejderklassens interesser, men ved at legitimere privatejendommen udtrykker arbejdsverdi læren tillige borgerskabets interesser; dette er en væsentlig baggrund for den klassiske borgerlige økonomis arbejdsverdi lære.

2) Begrundelsen hos Locke og de nævnte efterfølgere er intimt knyttet til *individualismens* gennembrud i teorien (et klart udtryk for privatarbejdet praktiske gennembrud).¹³ Det individualiserede menneske og dets privatejendom er blevet den højeste værdi, mens staten er degraderet til en sekundær status: For det første må den ikke kræne privatejendommen, og for det andet kan kun individerne skænke staten legitimitet, dvs. den må begrundes som en *kontrakt* mellem individerne. Dermed er hjulet drejet 180 grader i forhold til Platon.

- Det er indlysende at denne teori passer smukt med borgerskabets interesser; det bedste bevis herfor er måske, at teorien ganske ignorerede Humes attentat og levede lykkeligt videre i mange år. Hume undergravede nemlig hele læren om 'Natural Right' og 'Natural Law' ved at vise, at man ikke kan slutte fra det der *er* (naturligt) til det der *bør være* (og som man derfor har en *ret* til); selv var han derfor her vist til, i stil med Aristoteles, at forsvare privatejendommen utilitaristisk, dvs. ud fra en hensigtsmæssighedsbetragtning: sålænge goderne er knappe og menneskene sætter deres individuelle interesser over

hensynet til andre, er privatejendommen nødvendig for samfundets stabilitet.¹⁴ Institutionens hellige ukrænkelighed og evige naturnødvendighed er forsvundet.

Humes kritik er ret abstrakt, fordi den er en anvendelse af en generel logisk regel på et særligt område, nemlig samfundet. Den *umiddelbare* indvending mod den naturretlige tankegang er, at moral og retligheder vedrører *forholdet mellem mennesker* og altså *forudsætter* et samfund; derfor er det meningsløst at tillægge det individ, der går forud for samfundet, nogen som helst retligheder, herunder en privat ejendomsret; det lockeske argument forsøger det umulige, nemlig en ikke-social legitimering af et socialt fænomen (som vi senere skal se er denne naturalisering af privatejendommen - og privatarbejdet - ingen tilfældighed, thi den udspringer af privatarbejdet's struktur). Denne kritik, især formuleret af Rousseau, forekommer rigtig i relation til naturretsteoretikernes selvforståelse, thi deres pointe var jo af det naturlige menneske og dets arbejde at udlede en ret overfor staten. Men realt slutter Locke, som antydet ovenfor, fra det individualiserede, asociale menneske og dets privatarbejde til privatejendommen, og for så vidt er argumentationen snarere tautologisk.

Når naturretslæren var så længe om at lægge sig ned, hænger det nok sammen med at et utilitaristisk forsvare for privatejendommen er umuligt at gennemføre på et klassisk-liberal grundlag. Hvorfor?

Privatejendommen er *ulige fordelt*. Dette er en kendsgerning som det især i det 19. århundredes England var vanskelig at overse. *Bentham* opstiller som målestok for 'rigtigt og forkert' princippet om »den største lykke for det største antal« idet 'lykke' er lig med 'lyst' minus 'smerte', og målt med denne alen kan de voldsomme indkomstforskelle dårligt undgå at blive stemplet som 'forkert'.¹⁵

Bentham sonderer nu mellem en lykkebringende 'privatejendom som sådan' og en kritiskabel *fordeling* af den:

14. Jvf. Spiegel, p.207. - Schumpeter, der har den forfiskende egenskab som regel at mene det modsatte af alle andre, finder at Hume og hans mere firkanter utilitaristiske efterfølgere (især Bentham) blot står for en variant af naturretslæren. Den eneste forskel er at de har forladt alle de gamle absolute eller objektive værdier til én, nemlig nyten, målt i 'lyst og smerte'. (Schumpeter: History of Economic Analysis, pp.125 og 132-34). Formålet er dette vel rigtigt, men resultatet er dog at denne ene og mildest talt vage værdi indebærer en principiel relativisering af enhver konkret værdi eller ret.

15. Marginalismen i slutningen af det 19. århundrede gav denne common sense betragtning en videnskabelig form: Arbejdsmanden får større nytte af sin sidste krone end millionæren, og derfor vil en indkomsoverførsel fra millionæren til arbejderen, altså en indkomstudjævning, øge totalnyten. For så vidt indeholder marginalismen altså et progressivt element.

12. Quesnay, den betydeligste blandt fysiokraterne, begrundede ikke blot ejendommen i arbejdet, men også arbejdet i ejendommen, idet han mente at det var visheden om at eje arbejdsresultatet, der fik folk til at arbejde (hvorfor såvel hovejarbejde som lønarbejde er en umulighed?), jvf. Spiegel, p.186. - Hegel: »Da min vilje som personlig, dermed som den enkeltes vilje, bliver objektiv for mig i ejendommen, får den således karakter af *privatejendom*...« (Hegel: Grundlinien der Philosophie des Rechts, pp.107f).

13. Nærmere herom i afsnit 7.4.

1) *Privatejendom som sådan*

Sabine refererer Benthams synspunkt således:

»Ejendomsretlighederne retfærdiggøres i almindelighed af behovet for sikkerhed, for at kunne beregne konsekvenserne af handlinger og for at kunne undgå de frustrationer, der følger af usikkerhed og skuffelse, ...« (Sabine, p. 681)

Det er uregelmæssigt bemærkelsesværdigt således at se privatejendommen (og dermed privatarbejdet) legitimeret ud fra hensynet til planlægning, orden og undgåelse af tilfældigheder. Men det beror selvfølgelig på Benthams individualistiske synspunkt: fra denne vinkel er det private det, der med sikkerhed er mit, hvorfor alternativet ikke er socialistisk fællesjendom, men et maredidsagtigt kaos af »alles tagen fra alle«. Heri er der intet besynderligt: For socialisten Proudhon er privatejendommen tyveri, for borgeren Bentham er socialisme tyveri; begge har ret, eftersom det private er et fradrag fra det fælles og det fælles et fradrag fra det private. Og begge tænker i privatejendommens kategorier, thi tyveri er nok en krænkelse af den private ejendomsret, men netop derfor forudsætter det den; jeg kan ikke stjæle fra en fællesjendom af den simple grund at jeg ikke kan stjæle fra mig selv.¹⁶ Der er imidlertid den asymmetri, at mens Proudhon tænker privatejendommen i dens egen kategori, dvs. kritiserer immanent, så tænker Bentham *alternativet* til privatejendommen i denne kategori. Dermed forfalskes alternativet, thi når borgeren tænker ikke-privatarbejderen individualistisk, tænker han *ikke* ikke-privatarbejderen, men sig selv, - når borgeren former alternativet i privatejendommens eget billede, bliver det naturligvis ikke et alternativ, men en skygge, ikke en overskridende negation, men et fantasiløst negativ. Dette er et godt eksempel på en problemstilling, jeg kommer nærmere ind på i kapitel 7, nemlig at borgeren projicerer sine tankerformer ind i ikke-borgerlige forhold og således stede kun tænker i én dimension.

2) *Fordeelingen af privatejendommen*

Bentham beskæftiger sig ikke med spørgsmålet om, hvorvidt privatejendommen som almen institution med politiskonomisk nødvendighed fører til en ulige fordeling af den; derfor kan han behandle de to problemer hver for sig. (For Marx er det en pointe at den enkle cirkulation med dens lighed må slå over i kapitalforholdets ulighed, at værdi bliver til merværdi, - hvilket er grunden til hans afvisning af utopi-

16. Man kan kun stjæle fra såkaldt 'offentlig ejendom' i den udstrækning den ikke reelt er fælles.

ske projekter om at afskaffe kapitalen og bibeholde privatejendommen), Benthams sigte er det samme som utopisternes, men hans middel er et andet, thi han vil afskaffe - eller i det mindste mildne - den ulighed, der er i så flagrant modstrid med hans princip om »den største lykke for det største antal«, ved hjælp af statsindgreb, altså gennem en indkomstudjævrende politik.

- Staten får dermed to funktioner:

For det første skal den sikre privatejendommen. I takt med at borgerskabet opnår den politiske magt, forvandles staten fra at være en *trussel mod*, til at være en *garant for* privatejendommen, - imod de nye trusler fra arbejderklassens side. Thi beskyttelse af privatejendom indebærer en sikring af dens ulige fordeling. Denne sammenhæng, som Bentham er klar over, er udtalt helt umisforståeligt af ingen ringere end Adam Smith (der på ingen måde var den jubelharmoniker, han til tider er udlagt som):

»Borgerlig/civil/ regering er, for så vidt som den er oprettet af hensyn til sikringen af ejendom, i realiteten oprettet for at forsvare de rige mod de fattige, eller de, der har nogen ejendom, mod de, der overhovedet ingen har.« (Citeret efter A. Skinners introduktion til A. Smith: *Wealth of Nations*, p.33)

For det andet skal staten iflg. Bentham gribe ind og omfordele privatejendom, dvs. den skal *ikke* sikre privatejendommen.

Vi kan konkludere at Benthams stat skal »ramme en form for praktisabel balance mellem sikkerhed og lighed«. ¹⁷ Et sådant kompromis er intet problem ud fra Benthams synsvinkel, thi han har ingen principper om privatejendommens ukrænkelighed, - den er blot (i en vis udstrækning) en nyttig institution.

Heri adskiller Bentham sig fra den klassiske liberalisme, der afviser statsindgreb med henvisning til at de vil forstyrre den naturlige harmoni, som en selvregulerende økonomi skaber (men man afviser selvfølgelig ikke det vigtigste af alle indgreb, nemlig statens sikring af privatejendommen, så for så vidt ønsker man langt fra en selvregulerende økonomi). Under udviklede kapitalistiske vilkår kan det ikke begrundes utilitaristisk at de frie kræfter, dvs. de uhammede privatinteresser, resulterer i det almene vel. Dette er - som tidligere nævnt - sikkert grunden til den naturlige tankegangs selvløshed.

- Basis i det borgerlige samfund, det arbejdsdelte privatarbejde, er en grundsten, der først blev lagt efter at det meste af overbygningen,

17. Sabine, p.682.

dvs. udvekslingskategorierne, var udformet. Således har der eksisteret privatejendom lang tid før producenterne blev atomiseret i privatarbejdere. Hvis privatejendommen er et arbejdsprodukt, *indbegriber* den at dette arbejde er privat, thi det tilhører jo eksklusivt ejeren; for så vidt er privatarbejdet lige så gammelt som privatejendommen. Det afgørende er imidlertid at arbejdet her er privat, fordi arbejdsproduktet er privatejendom, - modsat situationen i det borgerlige samfund, hvor arbejdsproduktet er privatejendom, fordi det er resultat af privatarbejde.

Derfor er det først på et meget sent tidspunkt at *privatarbejdet* problematiseres i teorihistorien; det sker, så vidt jeg ved, først hos den ældre Marx.

Adam Smith skelner ikke mellem arbejdsdeling og privatarbejde, hvilket tydeligt kommer til udtryk deri at han i flæng taler om arbejdsdelingen i samfundet (der er uplanlagt) og arbejdsdelingen i fabrikken (der er planlagt). Dette harmonerer med hans opfattelse af privatejendommen som en naturret, thi når privatejendommen ikke er en særlig social form ved siden af andre mulige, kan privatarbejdet ikke tænkes som en særlig produktionsmåde; hvis der overhovedet forekommer et økonomisk samkvens, må det iflg. Smith antage den skikkelse, det har i det borgerlige samfund.

Heller ikke den *unge Marx* problematiserer privatarbejdet. Selve ordet forekommer ikke, hverken i Parisermannuskripterne eller Den tyske Ideologi, men nok så væsentligt er det, at han ser arbejdsdeling og privatejendom som to sider af samme sag;

»Løvrigt er arbejdsdeling og privatejendom identiske udtryk, - i det første udsiges i relation til aktiviteten det samme, som i det andet udtrykkes i relation til aktivitetens produkt.« (Marx/Engels: Die deutsche Ideologie, i MEW 3, p.32)

Dette indebærer at den unge Marx, ligesom Smith, i realiteten identificerer arbejdsdeling og privatarbejde, altså arbejdsdelingen og abstraktionen fra arbejdsdelingen. Men hvor Smith hylder arbejdsdelingen p.gr.a. dens produktivitet fremme virkninger, kritiserer Marx den som udtryk for fremmedgørelse.¹⁸

I Den tyske Ideologi formulerer Marx klareste den praktiske bevidstheds teori, dvs. tesen om at vor måde at tænke på er bestemt af

18. Marx: Texte zu Methode und Praxis, II, Pariser Manuskripte 1844, p.97: »Arbejdsdelingen er det nationaløkonomiske udtryk for arbejdets samfundsmæssighed indenfor fremmedgørelsen. .../ den er/den fremmedgjorte, afhvændede bestemmelse af den menneskelige aktivitet...«

vor måde at leve og handle på, og hans tankegang er nu den, at arbejdsdelingen er udtryk for en ensidig praksis, der giver anledning til en ensidig bevidsthed; denne for drejning kulminerer med delingen mellem legemlig og åndeligt arbejde, thi fra dette øjeblik

»kan bevidstheden virkelig bilde sig ind at være noget andet end bevidstheden om den bestående praksis, - *virkelig* forestille sig noget, uden at forestille sig noget virkelig.« (Op.cit., p. 31)

Konsekvensen heraf er at ophævelsen af fremmedgørelsen, dvs. kommunismen, kræver en ophævelse af arbejdsdelingen.¹⁹

Dette betyder imidlertid at producenterne forvandles til selvforsynende Robinson Crusoe, hvorfor resultatet ikke bliver det kommunistiske samfund, men ophævelsen af samfundet som sådan; når Marx skal give en mere konkret beskrivelse af kommunismen viser det sig derfor, at den blot ophæver den specifik borgerlige arbejdsdeling, thi kommunismen fremstilles som en arbejdsdeling, der er *planlagt*, og netop i kraft deraf kan ophæve *specialiseringen*:

»Når arbejdet nemlig begynder at blive delt, har enhver et bestemt eksklusivt aktivitetsområde, der påtvinges ham og som han ikke kan komme ud af; han er jæger, fisker eller hyrde eller kritisk kritiker og må forblive det, hvis han ikke vil miste livsmidlerne; i det kommunistiske samfund, derimod, hvor man ikke har et eksklusivt aktivitetsområde, men kan uddanne sig i en hvilken som helst branche, regulerer samfundet den almene produktion og gør det netop derved muligt for mig i dag at gøre dette, i morgen hint, - jage om morgenen, fiske om eftermiddagen, arbejde med kvægdrift om aftenen og at kritisere efter aftensmaden, præcis som jeg har lyst til, uden nogen sinde at blive jæger, fisker, hyrde eller kritiker.« (Op.cit., p. 33)

Imidlertid er problemet nu, hvordan den planlagte arbejdsdeling og den absolutte frihed kan gå i spænd.

Fra citatets bemærkning om regulering af produktionen kan man modsætningsvist slutte, at det fremmedgjorte ved arbejdet i det borgerlige samfund ikke er arbejdsdeling som sådan men en særlig form for arbejdsdeling, karakteriseret ved sin uplanlagte og uflexible karakter. Men dette er implikationer: Det må fastholdes at den unge Marx explicit identificerer arbejdsdeling og fremmedgjort arbejde.

Derimod pointerer den *ældre Marx* (bl.a. i Kapitalen) at privatarbejdet er en særlig, fordrejet form for arbejdsdeling, og at kommu-

19. Op.cit., pp. 32 og 74.

nismen ikke ophæver arbejdsdelingen som sådan, kun dens private form.

Samtidig oppejver den ældre Marx imidlertid det praktiske materialistiske grundsynspunkt i Den tyske Ideologi, hvor det praktiske menneske var det første. I Kapitalen er det i stedet det passive menneske eller mennesket som social karaktermaske, der er det første, dvs. fremstillingens præmis eller standpunkt er ikke mennesket, men de objektive, og derfor menneskeuafhængige, økonomiske kategorier.

Da disse kategorier er knyttet til udvekslingen, tager den ældre Marx sit udgangspunkt i en *distributionsform*, nemlig varen; modsat Den tyske Ideologi, der starter med en *produktionsform*, nemlig arbejdsdelingen. Resultatet bliver, at hvor den unge Marx udleder fremmedgørelsen af arbejdsdelingen, mener den ældre Marx at det borgerlige samfunds fordrejninger har deres udspiring i udvekslingen, nærmere bestemt i vare- eller værdiformen (jvf. fetischisme- eller tingsliggørelsesteorien).

I de næste kapitler vil jeg søge at vise at man med udgangspunkt i en *fordrejet produktionsform*, nemlig arbejdsdelingen og *abstraktionen* fra arbejdsdelingen, kan udlede det borgerlige samfunds specifikke distributionsformer (udveksling, vare, penge).

Kapitel 4: Den private produktionsmåde

4.1. Indledning

I sin første eller umiddelbare skikkelse er privatarbejdet *arbejde* og dermed *produktionsproces*.

Den første vanskelighed ved analysen af den private produktion består i rigoristisk at abstrahere fra udvekslingens tilbagevirkende socialisering af produktionen, - en socialisering der bl.a. kommer til udtryk i, at privatarbejderne i deres faktiske produktion i høj grad tager hensyn til markedsprisen og dermed til de sociale behov. Denne abstraktion fra udvekslingen er imidlertid ikke blot teoretisk begrundet («for at forstå udvekslingen må vi først forstå produktionen»), thi den udtrykker en højst reel splittelse mellem produktion og udveksling; hvilket kan bekræftes af den privatarbejder, der ikke får udvekslet sine produkter eller kun får dem solgt til en ringe pris.

Privatarbejdet er en enhed af enhed og modsætning, men i produktionen fortrænges enheden, således at de splittende, centrifugale eller disharmoniske tendenser her går af med sejren. Privatarbejdet består af to enheder, hvorved der skabes en dualisme mellem menneske og samfund (4.2.), mellem praksis og bevidsthed (4.3.) og mellem naturligt og socialt arbejde (4.4.); men da disse momenter er en enhed, indebærer adskillelsen en *fordrejning* af momenterne.

De tre afsnit behandler ikke *forskellige* problemer, men blot tre aspekter af ét og samme problem, nemlig abstraktionen fra privatarbejdet sociale eksistensbetingelse.

Afsnit 4.5. sammenfatter manglerne i den umiddelbare privatproduktion, - de mangler der nødvendiggør varen og pengene som privatarbejdet specifikke distributionsformer.

4.2. Det asociale menneske og det upersonlige samfund

Privatarbejderen abstraherer fra den nødvendige sociale sammenhæng, fra den sociale bestemtighed ved sit arbejde. I sin eksklusive focusering på egeninteressen forholder han sig ligegyldigt overfor de andres praktiske interesser. Privatarbejderen arbejder *kun* for sig selv og derfor ikke for andre, han forfølger privatinteressen og ser bort fra den almene eller sociale interesse.

Denne udelukkelse af det sociale moment lukker producenterne in-